

ОБЛІК ФІНАНСОВИХ ІНВЕСТИЦІЙ ЗА МІЖНАРОДНИМИ ТА НАЦІОНАЛЬНИМИ СТАНДАРТАМИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТА ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

Розглянуто основні аспекти обліку фінансових інвестицій за національними та міжнародними стандартами, виявлено розбіжності між ними та запропоновано шляхи вирішення даних питань

Ключові слова: фінансові інвестиції, фінансові вкладення, міжнародні стандарти бухгалтерського обліку та фінансової звітності

Постановка проблеми. З розвитком економіки України, все більше і більше підприємств почали переходити на міжнародні стандарти фінансової звітності. Багато країн світу використовують їх як національні. Існують країни, які використовують МСФЗ як національні стандарти, але в деяких випадках враховуються особливості кожної окремої держави. Більшість країн використовують МСФЗ як основоположні для побудови національних стандартів, серед них Україна не виняток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями обліку фінансових інвестицій займалися ряд вчених-науківців, зокрема С.Ф. Голов, Я.Д. Крупка, В.М. Пархоменко, В.С. Рудницький, В.В. Сопко та інші. Проте, що стосується дослідженню обліку фінансових інвестицій за міжнародними стандартами, то даному питанню приділяється досить маленька увага. Тому, на нашу думку є доцільним розглянути дане питання.

Мета дослідження. Розглянути особливості обліку фінансових інвестицій підприємства згідно національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку та порівняти їх з міжнародними стандартами задля виявлення основних розбіжностей між ними.

Викладення основного матеріалу. Фінансова звітність українських компаній все частіше стає об'єктом вивчення і аналізу інвесторів, кредиторів та інших користувачів. В країні створюються акціонерні товариства, корпорації, відбувається їх злиття та придбання. В цих умовах фінансова звітність компаній, залучених в тому або іншому ступені в процес глобалізації, є основою для ухвалення управлінських рішень. Реформування національної системи обліку вимагає від фахівців не тільки знань міжнародних стандартів, але і дослідження ступеня повноти їх використання, аналізу невідповідності національних стандартів положенням міжнародних, виявлення причин таких невідповідностей та можливості їх усунення [3].

Фінансові інвестиції на сьогоднішній день відіграють надзвичайно важливу роль в економічній системі розвинених країн світу, що зумовлює необхідність забезпечення ефективного управління інвестиційними процесами. Основою такого управління на рівні підприємства є своєчасна та достовірна інформація щодо фінансових інвестицій, яка формується в системі бухгалтерського обліку. Тому, необхідним є дослідження особливостей бухгалтерського обліку фінансових інвестицій за ПСБО і МСФЗ та виявлення основних відмінностей між ними.

Згідно ПСБО 2 "Баланс" фінансові інвестиції – це активи, які утримуються підприємством з метою збільшення прибутку (відсотків, дивідендів тощо), зростання вартості капіталу або інших вигід для інвестора [8].

Тобто, здійснюючи свої вкладення суб'єкт інвестування бажає в майбутньому збільшити свій капітал саме за рахунок вигід (доходів), які він отримає в результаті здійснення таких інвестицій. Тому, належно організований бухгалтерський облік на підприємстві є запорукою достовірного відображення фінансових інвестицій на рахунках та у фінансовій звітності. А задля того, щоб розібратися як правильно вести облік фінансових інвестицій необхідно дослідити національні стандарти бухгалтерського обліку та порівняти їх з міжнародними задля виявлення розбіжностей в обліку фінансових інвестицій.

У міжнародних стандартах фінансової звітності не наводиться чіткого визначення фінансових інвестицій, що значно погіршує розуміння даного об'єкта обліку.

Основним національним положенням, яке регулює бухгалтерський облік фінансових інвестицій в Україні є ПСБО 12 "Фінансові інвестиції". Щодо МСФЗ, то основними стандартами, які регулюють облік інвестицій є МСФЗ (IAS) 28 "Інвестиції в асоційовані підприємства", деякою мірою МСФЗ (IAS) 31 "Частки у спільних підприємствах", "МСФЗ (IAS) 32 "Фінансові інструменти: подання" та МСФЗ (IAS) 39 "Фінансові інструменти: визнання та оцінка". Раніше існував МСФЗ (IAS) 25 "Фінансові інвестиції", проте він був скасований, а замість нього прийнято МСФЗ 28 "Облік інвестицій в асоційовані підприємства" та МСФЗ (IAS) 31 "Частки у спільних підприємствах".

МСФЗ (IAS) 28 "Інвестиції в асоційовані підприємства" затверджено в листопаді 1988 року та набрав чинності з 1 січня 1990 року. У 1994 році текст МСФЗ переформатовано, а протягом 1998-2000 років змінено окремі його параграфи для приведення у відповідність з МСФЗ (IAS) 36 "Зменшення корисності активів", МСФЗ (IAS) 37 "Забезпечення, непередбачені зобов'язання та непередбачені активи", МСФЗ 39 (IAS) "Фінансові інструменти: визнання та оцінка". У грудні 2003 року МСФЗ (IAS) 28 було переглянуто, після чого цей стандарт отримав назву "Інвестиції в асоційовані підприємства". У 2004 році до МСФЗ (IAS) 28 було внесено зміни у зв'язку з прийняттям МСФЗ (IFRS) 3 "Об'єднання бізнесу" і МСФЗ (IFRS) 5 "Активи, утримувані для продажу, і припинена діяльність". Переглянутий МСФЗ 28 набирає чинності для фінансових звітів за річний період, що починається з або після 1 січня 2005 року [1, с. 640].

Згідно п.1. МСФЗ 28 "Інвестиції в асоційовані підприємства" застосовується при обліку інвестицій в асоційовані підприємства, проте не застосовується щодо інвестицій в асоційовані підприємства, що знаходяться у підприємств, що спеціалізуються на венчурних інвестиціях та взаємних фондах та аналогічних підприємств, включаючи страхові фонди, вартість паїв яких пов'язана з результатами інвестицій, які після первісного визнання класифікуються як такі, що оцінюються за СВ, з відображенням у складі прибутку або збитку за звітний період, або як призначені для торгівлі.

Залежно від способу придбання фінансових інвестицій підприємством для правильного їх відображення в бухгалтерському обліку використовують декілька методів оцінки: первісна та оцінка фінансових інвестицій на дату балансу.

Первісна оцінка фінансових інвестицій. Фінансові інвестиції згідно п.4. ПСБО 12 "Фінансові інвестиції" первісно оцінюються та відображаються у бухгалтерському обліку за собівартістю. Собівартість фінансової інвестиції складається з ціни її придбання, комісійних винагород, мита, податків, зборів, обов'язкових платежів та інших витрат, безпосередньо пов'язаних з придбанням фінансової інвестиції». Виключенням є придбання фінансових інвестицій шляхом обміну на цінні папери власної емісії та шляхом обміну на інші активи, тоді їх собівартість визначається за справедливою вартістю.

Оскільки міжнародний стандарт фінансової звітності 25 "Фінансові інвестиції" було скасовано, то за порівняння до національного стандарту ми спираємося на МСФЗ 28 "Інвестиції в асоційовані підприємства", деякою мірою МСФЗ 31 "Частки у спільних підприємствах", МСФЗ 32 "Фінансові інструменти: подання" та МСФЗ 39 "Фінансові інструменти: визнання та оцінка". Згідно з методом участі в капіталі, інвестиція в асоційоване підприємство первісно визнається за собівартістю і балансова вартість збільшується або зменшується для визнання частки інвестора у прибутку або збитку об'єкта інвестування після дати придбання. Після первісного визнання фінансові інвестиції оцінюються за їх справедливою вартістю, за винятком наступних:

1. Утримуваних до погашення інвестицій, які повинні оцінюватися за амортизованою вартістю із застосуванням методу ефективної ставки відсотка;

2. Інвестицій у пайові інструменти, за якими немає котируваних ринкових цін на активному ринку, і справедлива вартість не може бути достовірно оцінена, а також пов'язаних з ними похідних інструментів, розрахунки за якими повинні проводитися шляхом постачання таких не котируваних пайових інструментів, які повинні оцінюватися за собівартістю [4].

Придбання фінансових інвестицій може здійснюватись трьома шляхами:

- за грошові кошти;
- шляхом обміну на цінні папери власної емісії;
- шляхом обміну на інші активи.

Згідно п. 5 ПСБО 12 "Фінансові інвестиції" якщо придбання фінансової інвестиції здійснюється шляхом обміну на цінні папери власної емісії, то собівартість фінансової інвестиції визначається за справедливою вартістю переданих цінних паперів. Якщо придбання фінансової інвестиції здійснюється шляхом обміну на інші активи, то її собівартість визначається за справедливою вартістю цих активів.

Отже, бачимо, що загалом фінансові інвестиції як за національними так і за міжнародними стандартами первісно оцінюються за собівартістю, проте існують і винятки, коли доцільною є оцінка фінансових інвестицій за справедливою вартістю.

Оцінка фінансових інвестицій на дату балансу.

Оцінка та облік фінансових інвестицій здійснюється в розрізі їх окремих об'єктів, а не в рамках портфеля інвестицій. Національними стандартами бухгалтерського обліку передбачено три основні методи оцінки інвестицій для відображення їх у фінансовій звітності:

- 1) оцінка фінансових інвестицій за справедливою вартістю;
- 2) оцінка за амортизованою собівартістю;
- 3) метод участі в капіталі.

Згідно п.8 ПСБО 12 "Фінансові інвестиції", фінансові інвестиції (крім інвестицій, що утримуються підприємством до їх погашення або обліковуються за методом участі в капіталі) на дату балансу відображаються за справедливою вартістю. Сума збільшення або зменшення балансової вартості фінансових інвестицій на дату балансу відображається у складі інших доходів або інших витрат відповідно. Фінансові інвестиції, справедливую вартість яких достовірно визначити неможливо, відображаються на дату балансу за їх собівартістю з урахуванням зменшення корисності інвестиції. Втрати від зменшення корисності фінансових інвестицій відображаються у складі інших витрат з одночасним зменшенням балансової вартості фінансових інвестицій. Фінансові інвестиції, що утримуються підприємством до їх погашення, відображаються на дату балансу за амортизованою собівартістю фінансових інвестицій. Різниця між собівартістю та вартістю погашення фінансових інвестицій (дисконт або премія при придбанні) амортизується інвестором протягом періоду з дати придбання до дати їх погашення за методом ефективної ставки відсотка.

Згідно п. 11 МСФЗ 28 "Інвестиції в асоційовані підприємства", інвестиція в асоційоване підприємство первісно визнається за собівартістю і згодом її балансова

вартість збільшується або зменшується для визнання частки інвестора в прибутку або збитку об'єкта інвестування після дати придбання.

Крім того, міжнародні стандарти пропонують також застосування окремих методів оцінки для фінансових інвестицій у підприємства, на які інвестор здійснює суттєвий вплив або вирішальний контроль, а саме фінансових інвестицій в асоційовані та дочірні підприємства, а також у спільну діяльність. Такими методами є згаданий раніше метод участі в капіталі та метод пропорційної консолідації. Останній метод не передбачений для застосування національними П(С)БО.

Щодо міжнародних стандартів, то інвестицію в асоційоване підприємство слід обліковувати із застосуванням методу участі в капіталі, за винятком випадків, коли (п. 13 МСФЗ 28 "Інвестиції в асоційовані підприємства"):

- інвестиція класифікується як утримувана для продажу відповідно до МСФЗ 5 "Непоточні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність";

- застосовується виняток згідно яким материнське підприємство, яке також має інвестиції в асоційоване підприємство, може не подавати консолідовану фінансову звітність;

- наявне все наведене далі: інвестор є дочірнім підприємством, яке перебуває в повній власності або частковій власності іншого суб'єкта господарювання, і його інші власники, (в тому числі й ті, хто за інших обставин не має права голосу) були поінформовані і не мають заперечень щодо того, що інвестор не застосовує метод участі в капіталі; боргові інструменти або інструменти власного капіталу інвестора не обертаються на відкритому ринку (на вітчизняній чи зарубіжній фондовій біржі або ж на позабіржовому ринку, в тому числі на місцевому та регіональному ринках); інвестор не подавав і не перебуває в процесі подачі своєї фінансової звітності до комісії з цінних паперів або до іншого регулюючого органу з метою випуску інструментів будь-якого класу на відкритий ринок; кінцеве або будь-яке проміжне материнське підприємство інвестора складає для оприлюднення консолідовану фінансову звітність відповідно до вимог Міжнародних стандартів фінансової звітності.

Інвестор припиняє застосовувати метод участі в капіталі, починаючи з дати, коли він перестає суттєво впливати на асоційоване підприємство, та обліковує інвестицію згідно з МСФЗ 9 (IFRS), починаючи з цієї дати, за умови, що асоційоване підприємство не стає дочірнім або спільним підприємством, як це визначено в МСФЗ 31 "Частки у спільних підприємствах".

В разі втрати суттєвого впливу оцінка будь-яких інвестицій інвестора, що залишилися у колишньому асоційованому підприємстві, здійснюється за справедливою вартістю. У своїх прибутках чи збитках інвестор визнає будь-яку різницю між (п.18 МСФЗ 28 "Інвестиції в асоційовані підприємства"):

- справедливою вартістю будь-якої збереженої інвестиції та будь-якими надходженнями від вибуття певної частки участі в асоційованому підприємстві;

- балансовою вартістю інвестицій на дату втрати суттєвого впливу.

Досліджуючи класифікацію фінансових інвестицій за міжнародними та національними стандартами було виявлено, що відповідно до МСФЗ класифікація здійснюється за трьома основними ознаками:

1. За терміном інвестування фінансові інвестиції поділяються на поточні фінансові інвестиції та необоротні фінансові інвестиції;

2. За видом фінансових інструментів: інвестиції за основними фінансовими інструментами, інвестиції за похідними фінансовими інструментами;

3. За методом оцінки: фінансові інвестиції за справедливою вартістю з відображенням переоцінки як прибутку або збитку, інвестиції, що утримуються до погашення, фінансові інвестиції, призначені для продажу.

Інвестиції в асоційовані підприємства, що обліковуються за методом участі в капіталі, слід класифікувати як довгострокові (необоротні активи). Частка інвестора у прибутку або збитку таких асоційованих підприємств та балансова вартість таких інвестицій повинна розкриватися окремо. Частку інвестора в припиненій діяльності таких асоційованих підприємств також слід розкривати окремо.

Щодо класифікації, то ПСБО 12 не дає чіткого уявлення про можливі види і класифікаційні ознаки інвестицій. Це стосується, насамперед, поділу фінансових інвестицій на поточні та довгострокові. Проте національні положення все ж таки передбачають такі види фінансових інвестицій:

- поточні та довгострокові фінансові інвестиції;
- фінансові інвестиції в асоційовані і дочірні підприємства;
- фінансові інвестиції, що обліковуються за методом участі в капіталі;
- фінансові інвестиції у спільну діяльність;
- інші довгострокові фінансові інвестиції

Отже, бачимо, що існують і певні розбіжності у класифікації інвестицій відповідно до міжнародних стандартів. Це насамперед пов'язане з метою обліку, а також особливостями здійснення інвестиційної діяльності.

Результати переоцінки довгострокових фінансових інвестицій, доступних для продажу, як фінансових інструментів згідно МСФЗ слід відображати у складі власного капіталу, згідно ПСБО 12 – у складі доходів або витрат.

Згідно МСФЗ 28 “Інвестиції в асоційовані підприємства” та МСФЗ 1 “Подання фінансової звітності” вартість довгострокових фінансових інвестицій у асоційовані підприємства слід наводити окремою статтею в балансі. У балансі за формою додатку до ПСБО 2 “Баланс” така стаття відсутня. Вартість інвестицій у асоційовані і дочірні підприємства відображається по статті “Довгострокові фінансові інвестиції, які обліковуються за методом участі в капіталі”, і навіть у аналітичному обліку ці інвестиції відображаються на одному субрахунку 141 “Інвестиції пов'язаним особам за методом участі в капіталі” рахунку 14 “Довгострокові фінансові інвестиції”.

МСФЗ 31 “Частки у спільних підприємствах” передбачає, що коли інвестор перестає бути спільно контрольованим суб'єктом господарювання, він має обліковувати решту інвестицій згідно з вимогами МСФЗ (IFRS) 9 “Фінансові інструменти” з цієї дати за умови, що колишній спільно контрольований суб'єкт господарювання не стає дочірнім або асоційованим підприємством.

При втраті спільного контролю інвестор оцінює за справедливою вартістю будь-яку інвестицію, яку він зберігає у колишньому спільно контрольованому суб'єкті господарювання. Інвестор визнає в прибутку чи збитку будь-яку різницю між:

- справедливою вартістю будь-якої збереженої інвестиції та будь-які надходження від вибуття частини частки у спільно контрольованому суб'єкті господарювання;
- балансову вартість інвестиції на дату втрати спільного контролю.

Коли інвестиція перестає бути спільно контрольованим суб'єктом господарювання і обліковується згідно з вимогами МСФЗ (IFRS) 9 “Фінансові інструменти”, справедлива вартість інвестиції розглядається як його справедлива вартість при первісному визнанні фінансовим активом згідно з вимогами МСФЗ (IFRS) 9 “Фінансові інструменти”.

Серед МСФЗ, які в певній мірі регулюють питання обліку фінансових інвестицій є МСФЗ 32 “Фінансові інструменти: подання” та МСФЗ 39 “Фінансові інструменти: визнання та оцінка”. Нормами МСФЗ визначено, що фінансовим інструментом є будь-яка угода, за якою фінансовий актив виникає у одного підприємства, а фінансове зобов'язання чи інструмент власного капіталу – у іншого.

При визначенні фінансових інструментів у фінансовій звітності важливо чітко розрізнити договірний характер відносин між учасниками операції та фінансову природу активів та зобов'язань, що виникають у результаті господарських операцій.

Згідно п. 14 МСФЗ (IAS) 39 “Фінансові інструменти: визнання та оцінка” суб'єктові господарювання слід визнавати фінансовий актив або фінансове зобов'язання у балансі, коли і тільки коли суб'єкт господарювання стає стороною контрактних положень щодо інструмента.

Класифікація фінансових інструментів згідно МСФЗ наведена на рис. 1.

Рис. 1. Класифікація фінансових інструментів [2]

Для оцінки фінансового активу після первісного визнання в МСФЗ 39 “Фінансові інструменти: визнання та оцінка” фінансові активи класифікують за чотирма категоріями, визначеними у параграфі 45:

- а) фінансові активи за справедливою вартістю з відображенням переоцінки як прибутку або збитку;
- б) інвестиції, утримувані до погашення;

- в) позики та дебіторська заборгованість;
- г) фінансові активи, доступні для продажу.

Після первісного визнання суб'єктові господарювання слід оцінювати фінансові активи (включаючи похідні інструменти, які є активами) за їхньою справедливою вартістю без будь-яких вирахувань щодо витрат на операцію, які він може понести при продажу або іншому

вибутті, за винятком таких фінансових активів (п.46 МСФЗ 39 "Фінансові інструменти: визнання та оцінка"):

а) позики та дебіторська заборгованість, їх слід оцінювати за амортизованою собівартістю, застосовуючи метод ефективного відсотка;

б) інвестиції, утримувані до погашення, їх слід оцінювати за амортизованою собівартістю, застосовуючи метод ефективного відсотка;

в) інвестиції в інструменти власного капіталу, які не мають ринкової ціни котирування на активному ринку і справедливую вартість яких не можна достовірно оцінити, та похідні інструменти, індексовані стосовно таких інструментів власного капіталу, які не котируються та мають погашатися при прийнятті цих інструментів, що їх слід оцінювати за собівартістю.

Отже, бачимо, що порівняно з МСФЗ 28 "Інвестиції в асоційовані підприємства" даний стандарт також має певні відмінності, в першу чергу вони пов'язані з оцінкою фінансових інвестицій. Такі розбіжності випливають насамперед з виду інвестицій, про які згадуються в даних стандартах. Так, МСФЗ 28 "Інвестиції в асоційовані підприємства" стосується саме інвестицій в асоційовані підприємства, а МСФЗ 39 "Фінансові інструменти: визнання та оцінка" стосуються інвестицій утримуваних до погашення.

Висновки та перспективи подальших досліджень:

Різноманітність варіантів ведення обліку інвестицій призводить до певних незручностей у регламентації цієї ділянки обліку в нормативних документах, виникають труднощі в освоєнні методології та організації обліку. Своєчасне і правильне документальне оформлення операцій з фінансовими інвестиціями дозволить підприємству розширити обсяг та ступень деталізації інформації у звіті, який одночасно буде задовольняти інтереси усіх груп користувачів облікової інформації.

Стислий виклад у ПСБО 12 "Фінансові інвестиції" великої кількості різнобічної інформації призвів до різного трактування термінів, виділення різноманітних класифікаційних ознак, методів оцінки фінансових інвестицій. Тому, задля розуміння та ефективного відображення фінансових інвестицій в бухгалтерському обліку часто виникає потреба звертатись до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку.

У міжнародних стандартах фінансової звітності не наводиться чіткого визначення фінансових інвестицій, що значно погіршує розуміння даного об'єкта обліку.

Щодо обліку фінансових інвестицій, то ПСБО 12 "Фінансові інвестиції" має ряд спільних питань з МСФЗ 28 "Інвестиції в асоційовані підприємства". Відмінності

можна виділити в наступних питаннях: оцінка фінансових інвестицій на дату балансу (в МСФЗ 28 такого розділу не передбачено) і розкриття інформації про фінансові інвестиції у фінансовій звітності (наводиться різна інформація). Спільним є те, що інвестиції, при надходженні визнаються за собівартістю.

Список використаних літературних джерел:

1. Голов С.Ф., Костюченко В.М. Бухгалтерський облік та фінансова звітність за міжнародними стандартами. Практичний посібник. – К.:Лібра, 2004. – 880 с. 2. Жуков А. МСФЗ: облік фінансових зобов'язань / Головбух, 2012. – № 34 (801). – С. 32 3. Зимові читання, присвячені ідеям П.П. Німчинова та І.В. Малишевої. Збірник тез та текстів виступів на П'ятій всеукраїнській науковій конференції, присвяченій видатним вченим в галузі бухгалтерського обліку д.е.н., проф. І.В. Малишеву, д.е.н., проф. П.П. Німчинову. Частина II. – Житомир: ЖДТУ, 2007. – 80 с., С. 35 4. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 28 "Інвестиції в асоційовані підприємства" [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/929_010 5. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 31 "Частки у спільних підприємствах" [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/929_010 6. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 32 "Фінансові інструменти: подання" [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/929_010 7. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 39 "Фінансові інструменти: визнання та оцінка" [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/929_010 8. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 "Баланс": наказ Міністерства фінансів України від 31.03.1999 р. № 87: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua> 9. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 12 "Фінансові інвестиції": наказ Міністерства фінансів України від 26.04.2000 № 91: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.

ЗДРЕНИК Василь Степанович – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту організацій та інноваційного підприємництва, Тернопільського національного економічного університету.

РАФАЛЬСЬКА Наталія Олександрівна – магістрант Житомирського державного технологічного університету.

Стаття надійшла до редакції: 19.10.2012 р.